

Kalevipoegi¹ kaugelt koju oodates

Age Viira

Tööjõu geograafilise liikumise lihtsustumine, töövormide muutumine ning transpordi- ja kommunikatsioonitehnoloogiate areng on muutnud võõrsil töötamise üha mitmetahulisemaks ja interdistsiplinaarsemaks sotsiaalseks nähtuseks. Tuleb arvestada, et inimeste asumisega teise riiki kaasneb ka palju teisi, mitte tingimata ainult majanduslikke ning poliitilisi tagajärgi, mis mõjutavad nii indiviidi ennast kui ka tema lähedasi.

Välismaal töötamist ei käsitata uuemas rändalases kirjanduses enam pelgalt alalise migratsioonina, vaid üha enam inimeste pideva liikumisena, muutes inimesed erinevatel põhjustel seotuks samaaegselt mitmete riikidega. Piiriülene pendeltöötamine (*cross-border commuting*) kirjeldab niisugust rändevormi, kus inimene töötab ühes riigis, aga tema alaline elukoht on teises riigis. Töökoha asukoht ja/või töö iseloom toob kaasa igakuise või -nädalase, kuid sageli ka ebaregulaarse liikumise kodumaalt välisriiki tööle ja tagasi (Reuschke 2006; Widmer ja Schneider 2006; Nerb ja Hitzelsberger 2009). Sarnane kultuuriruum, keel, geograafiline lähedus, Soomes juba eksisteerivad

eestlaste kogukonnad ning eelkõige kodumaal saadavast suurem töötasu selgitavad, miks just Soome on Eesti pendeltöötajate seas soositud sihtriik (Heliste ja Loikkanen 2006). Samas ei pruugi pendeldamine olla seotud ühe kindla riigi ega riikidega: kindlal töökohal alaliselt välisriigis töötamine on iseloomulik pigem kõrgelt kvalifitseeritud pendeltöötajatele, samas kui madalalt kvalifitseeritud pendeltöötajad hõivavad pigem ajutisi ja hooajalisi töökohti (Nerb ja Hitzelsberger 2009).

Pendelränne on tihedalt seotud inimeste elukohaelistuste ning perekonnaga: välismaale tööle pendeldamine võimaldab töö- ja pereelu ühitada nii, et perekonda ega ühist majapidamist ei pea välisriiki kolima (van der Klis 2008). Kogu perekond ei emigreeru, sest ühe partneri potentsiaalne kahju oleks suurem kui migreeruva partneri kasu, ning kodumaale jäävast ning koduse majapidamise eest hoolitsevast partnerist saab seotud jääja (Mincer 1978, 753). Pendeltöötaja kahe eluruumi, kodu ja välisriigi vahelisest liikumisest tulenev mobiilne elukorraldus (Reuschke 2006) toob kogu perekonnale kaasa omalaadse töö- ja pereelu ühitamise mudeli: on kindel, et töö- ja pereelu tasakaal neis peredes erineb sellest, mis valitseb tavalises, ühe elukohaga nuklearperekonnas. Nii ei mõjuta välismaale tööle suundumine mitte ainult üle piiri pendeldama hakkavat perekonnaliiget, vaid see toob kaasa uued katsumused ja nendega hakkamasaamise viisid tema seotud jäävast partnerile.

Minceri (1978) perekondliku migratsiooni makroökonomika mudeli järgi sõltuvad tavaliselt just naised oma partneri töövalikutest. Naiste tööjõuturul osalemine on tihti katkendlik (rasedus ja väikelaste eest hoolitsemine) ning naised teenivad sageli vähem kui mehed ning just seetõttu kipuvad naised olema seotud jääjad (*ibid.*). Naised seovad end kodusfääriga rohkem kui mehed: töötavad naised peavad ühtlasi majapidamise ja laste eest hoolitsema, süüa tegema ning valivad seetõttu töökohad,

mis on lähedal pere elukohale. Euroopa Komisjoni statistika kinnitab, et Euroopas on pendeltöötajad ülekaalukalt mehed vanuses 25–45 eluaastat (Nerb ja Hitzelsberger 2009). Kuigi statistiline ülevaade Eesti pendeltöötajatest ja nende perekondadest puudub, võib arvata, et niisugune tendents valitseb ka siin. Seda kinnitavad ka teised Eestis tehtud rändeuuringud: perekonna olemasolu mõjutab naiste välismaal töötamise eelistusi rohkem kui meeste eelistusi (Järv 2007). Kui vallaliste naiste ja meeste rändeaktiivsus on väga sarnane, siis abielus või vabaabielus mehi ja naisi võrreldes ilmneb, et meeste rändeaktiivsus on suurem kui naistel. Kõige väiksema rändeaktiivsusega on abielus naised (*ibid.*).

Ka käesolevas artiklis käsitletakse peremudelit, kus pereisa käib välismaal tööl, samas kui tema lapsed ja naine on kodumaal. Artikli empiirilises osas vaadeldakse pere- ja tööelu ühitamise viise ja mooduseid pendeltöötajate seotud jääjatest naiste vaatevinklist: mis muutub perekonna toimimises siis, kui pereisa asub välismaale tööle, ent ta pere – lapsed ja kaaslane – jäävad siia. Uuritakse pere- ja tööelu ühitamise mooduseid erilistes aja ja geograafilise ruumi tingimustes, mis tulenevad pendeltöötamise mobiilsest elukorraldusest.

Teoreetiline taust

Kasvava individualiseerumise ja ühiskonna moderniseerumisega seoses vaatlevad sotsioloogid kahe või rohkema erineva elukohaga ebatraditsioonilisi partnerlusmudeleid kui alternatiive klassikalisele nuklearperekonnale, mis eeldab kahe vanema kooselu (Gerstel ja Gross 1984). Teatavasti oli ühine eluase traditsioonilise perekonna definitsiooni oluline komponent (vt. nt. Murdock 1949/1965, 1). Lahuskooselu kui töö- ja pereelu ühitamise võimaluse kasuks on abikaasad otsustanud iseäranis individuaalse vabaduse ja personaalse eneseteostuse eesmärgil, ühitades karjääri nõudmised ja pereelu (Gerstel

ja Gross 1984). Kui partnerid elavad erinevates linnades või riikides, sest üks neist ei leia sobilikku tööd ühise majapidamise läheduses, siis võib väita, et nende partnerlussuhet mõjutavad kaudselt nii tööturg kui ka nende endi kvalifikatsioon, ning seda olukorda pole õige seletada üksnes individualisatsiooni ja modernisatsiooni teooriatega.

Pendeltöötamine pole pelgalt modernne nähtus. Partneri töö iseloomust tulenev paaride lahusolek on Euroopa ajaloos vanem nähtus kui ükskõik missugune teine lahuskooselu vorm. Ajutine paaride lahusolek on juba sadu aastaid kaasnud selliste ametitega nagu meremees, sõdur ning hooajatööline. 18. sajandi keskel sai keskklassi ideaaliks selline elukorraldus, kus perekond elas oma majas maakohas, samal ajal kui perekonnapeast mees käis argipäevadel linnas tööl, et perele elatist teenida. 19. sajandil toimunud industrialiseerimine tähendas vaesematele töölisperekondadele nädalaid kestvat pendeltöötamist perest eemal, sest töölised ei saanud endale igapäevast reisimist või kogu perekonnaga linna kolimist lubada. Pendeltöötajad elasid tavaliselt tehaste ühismajutuses või mõne teise vaese perekonna juures, kes neile voodikohta rentis (Reuschke 2006).

Vähem on tähelepanu pööratud sellele, kuidas mõjutab pendeltöötamine töö- ja pereelu ühitamist (Hollandis on seda uurinud näiteks van der Klis 2008; van der Klis ja Karsten 2009). Kuidas ühe partneri välismaal töötamine mõjutab tema kodumaale jäänud perekonna elukorraldust?

Võib eeldada, et ülalpeetavate lastega paaride kohanemismoodused erinevad vanemate (täiskasvanud lastega) või lastetute paaride omadest. Harriett Gross (1980) eristab kaht liiki partnerlussuhteid, kus mõlemad töötavad täiskasvanud elavad eraldi: kohandav (*adjusting*) suhe ja väljakujunenud (*established*) suhe. Kohandavas suhtes paarid on tavaliselt nooremad, nende suhe on varasemas faasis ning neil on kodus elavad lapsed. Seevastu väljakujunenud suhtes

paarid on vanemad ja oma suhte hilisemas faasis ning nad on vabad lastekasvatamise kohustusest (lapsed on tavaliselt täiskasvanud ega ela lapsepõlvkodus). Grossi uuringu kohaselt peavad vanemad paarid eraldi elamist vähem stressirikaks kui nooremad paarid (*ibid.*). Sama võib eeldada ka nende paaride kohta, kus üks partneritest on pendeltöötaja, sest ka nemad seisavad silmitsi lahusoleku ja ajutise eraldi elamisega. Seetõttu eristasin ka selle uuringu valimi koostamisel need pendeltöötajate pered, kellel on kodus elavad lapsed, nendest peredest, kelle lapsed on juba pesast välja lennanud. Lastega pendeltöötajate perede uurimine võimaldab välja tuua ka neid seletusi ja tähendusi, mida antakse isa sagedasele eemalolekule lastest.

Pärna, Laia ja Tulva (2008) kohaselt tekkivad välismaal töötavate vanemate lastel suurema tõenäosusega käitumis- ja õpiprobleemid. Samas võib arvata, et isa äraolekut ei käsitleta alati negatiivses võtmes ning perekondades on kasutusel erinevad seletus- ja käitumisviisid, mis aitavad pereisa äraolekut lastele selgitada. Pere- ja tööelu ühitamisel ajanappusega silmitsi seistes võetakse perekondades tavaliselt kasutusele kvaliteetaja mõiste (Hochchild 1987; Pajumets 2007). Töötavad vanemad võivad väita, et nende heaks isaks või emaks olemine ei ole otsest sõltuvuses lastega veedetud aja hulga. Võib arvata, et pendeltöötajate peredes, kus lapse ja pendeltöötajast vanema suhtlemine sõltub spetsiifilistest aja- ja ruumipiirangutest, otsustatakse heaks lapsevanemaks olemise üle hoopis eriliste kriteeriumite alusel.

Mida toob aga partneri mobiilne elukorraldus kaasa seotud jääjatest partneritele? Varasemates uuringutes on välja toodud, et üldiselt tajuvad naised töö- ja pereelu ühitamist keerulisemana kui nende partnerid (nt. Pajumets 2007), seega võib eeldada, et partneri elamine nädalaid või isegi kuid perekonnast eemal võimaldab emade töö- ja pereelu konflikti veelgi. Empiirilised uuringud on näidanud, et ühe perekonnaliikme tööga seotud mobiilsus toob

kaasa tööjaotuse traditsioonilisemaks muutumise perekonnas. Pärast seda, kui mees hakkab teises regioonis või riigis tööl käima, suureneb naise tasustamata kodune töökoormus ja laste eest hoolitsemise osakaal. Samas kehtib ka vastupidine olukord – kui naine otsustab mobiilseks hakata ja mees töötab pere peamise elukoha lähedal, siis võtab mees endale rohkem tasustamata tööd ja nii muutub kodune tööjaotus võrdsemaks. Siiski seovad mobiilsed naised ennast suhteliselt rohkem kodusfääriga kui mobiilsed mehed (Lück, Limmer ja Bonß 2006).

Madalmaades tehtud pendeltöötajate peresid käsitletud uuringus eristatakse nende perede töö- ja pereelu ühitamise viiside alusel kahte tüüpi perekondi. Traditsionaliseeriv (*traditionalizing type*) perekond on see, kus pereisa keskendub täiskohaga palgatööle ning ema hoolitseb kogu perekonna eesti nii siis, kui isa on tööl, kui ka siis, kui ta viibib kodus. Egalitaarse tüüpi (*egalitarian type*) on selline perekond, kus mõlemad vanemad teevad palgatööd vähemalt neli päeva nädalas. Ühe vanema äraolekul hoolitseb laste eest koju jäänud vanem (mees või naine), kuid pendeldava vanema kodusoleku ajal on koduse majapidamise ja laste eest hoolitsemine kahe vanema vahel jagatud (van der Klis ja Karsten 2009). Kuna Eesti ajalooline taust ning majanduslik ja poliitiline süsteem on teistsugused kui Madalmaades – riigi tagasihoidlik sekkumine tööturul toimuvasse, meeste ja naiste ebavõrdsus ja sotsiaalkulutuste üldine madal tase eristab Eestit ikka veel enamikust arenenud riikidest (Aaviksoo 2010) –, võib arvata, et ka pendeltöötamise mudelid ning empiirilises osas esitatud töö- ja pereelu ühitamise käsitlused erinevad mõnevõrra eelkirjeldatud uuringus esiletoodutest.

Valim ja meetod

Kuna Eestis puudub ülevaade pendeltöötajate peredest, võtsin valimi moodustamisel appi internetifoorumid ja isiklikud kontaktid. Olulist

osa valimi kujundamisel etendasid väikelaste vanemate seas populaarsed internetifoorumid www.perefoorum.com ning www.nupsu.ee: jälgisin neis foorumites toimunud diskussioone teemal "Partner välismaal tööl" ning tegin osale sõnavõtnutest ettepaneku osaleda uuringus. Isiklike kontaktide (näiteks tuttavate) kaudu respondentide leidmisel sattusid valimisse inimesed, kes internetifoorumeid ei külasta. Valiku tegemisel oli eesmärgiks saada valimisse võimalikult erinevad pendeltöötamise kogemusega perekonnad: erinesid partneri töökohariik ja töö iseloom, pendeldamise regulaarsus, pere elukoht Eestis ning laste arv. Uuringusse olid kaasatud need perekonnad, kus vähemalt üks laps elas kodus. Laste vanused varieerusid 2 aastast kuni täiskasvanueani. Samuti jälgisin, et perekondade elukorraldus oleks olnud mobiilne vähemalt üks aasta enne intervjuu tegemist, et intervjuueeritavate arvamused ja hoiakud tugineksid juba pikemaajalisele kogemusele. Kõige lühem partneri välismaal töötamise kogemus oli 2,5 aastat ja pikim 16 aastat. Uurimisküsimuse seisukohalt polnud tähtis, kas tegu oli registreeritud või vabaabielsu paaridega. Üks intervjuueeritav ei olnud enam intervjuu tegemise ajal oma partneriga suhtes.

Perekondade kogemuste uurimiseks tegin 7 poolstruktureeritud süvaintervjuud, kasutades küll abiküsimuste ja peamiste teemablokkidega intervjuukava, ent jättes vabaduse küsimusi formuleerida ja järjestada vastavalt intervjuusituatsioonile. Seda eesmärgiga järgida naiste antud vastuseid ja räägitud lugusid (Kvale 1996). Nii oli võimalik intervjuueerides olla paindlik ja arvestada pendeltöötajate perekondade eripärasid, laiendada ja selgitada küsimusi ning saada seeläbi tähendusrikkamaid ja läbimõeldumaid vastuseid.

Intervjuud tegin ajavahemikus 2008. aasta novembrist 2009. aasta märtsini Eesti eri paikades elavate emadega: neli intervjuud tegin Harju maakonnas ning ülejäänud mujal Eestis. Noorim intervjuueeritav oli 22-aastane, kõige

vanem aga 45 aastat vana. Haridustaseme ja elukutse poolest olid uuritavatesse perekondadesse kuuluvad mehed ja naised pigem madalama haridustasemega lihttöötajad (nt autojuht, ehitaja), seega seostus pendeltöötamine nende puhul pigem majanduslike kaalutluste, mitte niivõrd karjääri ja eneseteostusega.

Intervjuu keskmiseks pikkuseks oli üks tund. Intervjuu aeg sõltus sellest, kui laia teemaderingi naised ise tõstasid ning kui põhjalikult nad küsimustele vastasid. Intervjuud toimusid kas vastajate kodus või kohvikus ilma partnerite juuresolekuta (sageli viibisid partnerid sel ajal just välismaal).

Andmeid analüüsid lõin naiste esitatud tähenduste ja kirjelduste vahel seoseid. Põhistatud teooria võimaldab läheneda uurimisteamale tundlikult ja luua rohkelt seoseid, mis on selle uurimuse kontekstis olulised pendeltöötajate perekondade kirjeldamiseks (Strauss ja Corbin 1991).

Tulemused

Eesti ja välisriigi vahet pendeldamise sagedus varieerus suuresti ning sõltus eelkõige pendeldaja töö iseloomust ja sihtriigi kaugusest. Uuringu valimisse sattus perekondi, kus mees elas sihtriigis tööpäevadel ning veetis nädalavahetused perega Eestis, samas nõudis osa pendeldajate töö iseloom ka kuude kaupa kodunt eemalolekut. Pikim kodunt eemalolek kestis kolm kuud. Levinud praktika uuritud perekondade seas oli, et säästa pendeldamisele kuluvat aega ja raha, veetsid pendeldajad ka osa vabadest päevadest välisriigis. Välisriigis töötamise periood ja kodus olemise aeg võisid olla ka korrelatsioonis – mehe pikemad tööperioodid välismaal tähendasid ka pikemat puhkust kodus, mis võimaldas mehel perega Eestis olla isegi kuni paar kuud järjest. Enamiku uuritud perekondade puhul oli mehe kodu ja sihtriigi vahel pendeldamise sagedus muutunud üks või koguni mitu korda välismaal töötamise

aja jooksul, sest muutunud olid kas tööandja soovid, tööttingimused või töökoha asukoht. Mõnel juhul muutusid pidevalt ka pendeldamise sihtriigid, sõltudes sellest, “*kuidas on vaja*” (Eve).

Meeste töö iseloom tõi perekondadele kaasa ajaspetsiifilise elukorralduse koos oma eriliste töö- ja pereelu ühitamise viisidega. Naiste käsitluste järgi olid kahel perioodil ilmnevad pere- ja tööelu ühitamise probleemid väga erinevad: erineva tähenduse sai aeg, mil mees on kodus, ning aeg, mil mees viibib perekonnast eemal. Järgnevalt annangi ülevaate, kuidas neid perioode mõtestatakse ning milliseid pere- ja tööelu ühitamise viise kasutatakse. Kirjeldan, millist tähendust omab pereisa perekonnast eemalolekuaeg, ning milliseid tähendusi antakse ajale, mil mees on kodus.

Kalevipojad kaugel ära

Naistega tehtud intervjuudest ilmnes, et mehe perioodilise kodunt eemaloleku tõttu langeb naistele tihti lisakoormus kodus majapidamises. Lisaks palgatööle ning koduse majapidamise ja laste eest hoolditsemisele tuleb seotud jääjatel mehe sagedase ja/või pika äraoleku ajal hakkama saada ka nende ülesannetega, mida tavatsetakse pidada “meeste töödeks” ja mida tavaliselt teeksid mehed. Näiteks ütleb Leelo, et “*vahel on emal ka isa tööd*”, palun tal seda mõtet selgitada:

Teatud asju tuleb mul ikkagi ise teha, keerata kruvisid või parandada mingeid asju, mis oleks tegelikult täiesti meeste töö, [aga] meest ju kodus ei ole, seega tuleb ikkagi sellega hakkama saada. [Samas kui ei saa], siis on tublid naabrimehed, kes aitavad (Leelo).

Töötavate naiste jaoks saab oma palgatöö ja koduste kohustuste ühendamine peamiseks katsumuseks. Suurenevad kohustused kodusfääris võtavad kogu naiste aja ja energiaga, nii et

“*süüagi pole aega*”, nagu räägib kahe lapse ema Eve, kes mehe äraolekul lisaks kosmeetikutööle ka koduse majapidamise, laste ning ka maja ehitamise eest pidi hoolt kandma. Eve kirjeldab sõnu vuristades ja ilmekalt žestikuleerides:

Ise teen kõik söögid, muretsen kartulid, pesen pesu, muretsen pesuvahendid. Kõik on minu õlul! Siis ma ehitam veel maja ka kõige selle kõrvalt! Täiesti üksipäini! Ma olen algusest saadik ehitanud seda maja. Mees oli siis kodus, kui oli vundamendi tegemine. Siis kui vundament sai valmis, siis mina hakkasin rasedana seda maja ehitama. [...] Hoolitses laste eest ja pluss veel see maja ka. Siis ma tegin veel vahepeal kodus oma tööd ka. Kosmeetikutööd. Aitasin küüsi korda teha jne. [...] Siis vahepeal oligi probleem, et süüa ei saanud: hakkasin juba kaalu pärast muretsema, noh, ei ole aega süüa. (Eve)

Probleemina näevad naised oma vaba aja olematuks muutumist. Näiteks kui Ellenil on vaba õhtupoolik, siis sisustavad selle ikkagi lapsed. Seetõttu ei saa ta trenni minna või mõne muu hobiga tegeleda. Margit kurdab samuti aja-puuduse üle:

Mul jääb seda oma aega kõige rohkem vajaka. Mingisuguste hobidega [tegeleda], kududa sokki või lugeda raamatut – seda üldse ei jõua. Täitsa õudus, seda aega ei olegi ja ei tulegi praegu. (Margit)

Tihti olid naistele abiks nende endi emad, laste vanaemad, kes näiteks hoidsid lapsi, kui emad olid mõne teise kohustusega hõivatud. Raili sai palgatööl käia tänu sellele, et teda aitas tema ämm. Enne, kui Eve pärast teise lapse sündi koduseks jäi, aitas teda esimese lapse eest hoolditsemisel väga palju tema ema:

Emma aitas igat pidi: hoidis last, tegi süüa... teinekord ostis midagi, lastele riideid kui vaja, maiustusi... Vanaemadel omad kombes. Hästi

palju aitas Karli hoida. Nüüd ma olen siis kodune alates 2006. aastast. (Eve)

Aga minul on selles suhtes vedanud, et mul on väga hea ämm, kes on lapsi aidanud hoida. Mina pole kunagi haiguslehtedel istunud ega midagi. Selles suhtes on mul väga vedanud ja ta on mind väga palju aidanud, kui lapsed väikesed olid. (Raili)

Suurematest lastest on emadel sageli abi, nad aitavad näiteks väiksemaid lapsi hoida:

Praegu pole enam probleemi. Aga siis, kui lapsed olid väikesed, siis oli küll natuke raske. Sellepärast, et ma ise töötan kaupluses. Küll oli need lapsed vaja lasteaiaist ära tuua ja siis sa pidid nad lasteaeda viima ja siis sa pidid veel oma tööaega suutma sättida... (Raili)

Võimalused, mida naised koduste kohustuste ja palgatöö ühitamiseks kasutavad, on paindlik või osaline tööaeg või kodus töötamine. Näiteks müügitööga tegelev Silvi leidis tänu paindlikule tööajale aega teha ka päevaseid koduseid toimetusi. Silvi ei kujutanud mehe välismaal töötamisest tingitud elukorralduse juures ette kellast-kellani töötamist:

Mul on olnud sellised töökohad, et ma olen saanud tööajast ikkagi natuke midagi ära teha, ma ei ole pidanud niimoodi hullult kellaajaliselt tööle minema. Kuna ma tegelen müügiga juba hästi palju aastaid, siis ma olen alati saanud niimoodi, et [viin] hommikul lapsed kooli või lasteaeda [ja siis saan] ikkagi natuke kodus midagi ära toimetada. (Silvi)

Teise lapsega kodus olev Eve tööle ei kiirusta, sest lisaks koduse majapidamise eest hoolitsemisele on Eve õlul perekonna uue kodu ehitamise koordineerimine:

[...] maja tahab veel natuke tegemist ja ma ei saa teda tööajast teha. Ei saa tööle minna enne,

kui 2009. aasta sügisel. [...] Mõtlesin, et võtan aasta pere jaoks, kui uude majja kolime. (Eve)

Isa äraoleku põhjuste selgitamine oli oluline moodus, mida naised kasutasid, et aidata lastel isa eemalviibimisega toime tulla. Emad selgitasid lastele, et isa on ära kogu pere heaolu nimel:

Aga lastele ma olen kogu aeg öelnud, et isa on ikka hea inimene. Et ta on teie jaoks ära, et meil ikka hea oleks siin elada. Ja kui see maja valmis saaks... Väike poiss kogu aeg ootab teda, muudkui "Issu, issu, issu! Issu auto!" Eks me saame hakama nagu kõik teised! (Eve)

Raili kirjeldab enesekindlalt, et lapsed hoia- vad ja respekteerivad väga isa ning isa on säilitanud enda autoriteedi isegi siis, kui viibib perekonnast kaugel:

Jah, näiteks meil on niimoodi, et on vaja midagi osta koju või perele – me ei osta kunagi enne, kui me pole isaga seda läbi arutanud. Me kas või telefoni teel suhtleme, räägime selle asja läbi. Mis ma olen näinud kõrvalt – ühtegi saladust ei ole! Me räägime kõik asjad omavahel läbi! Kõik laste asjad ja oma asjad. Kõik! Meil on kõigil teada kõik, mis me teeme. (Raili)

Naised olid teadlikud, et meestele on välismaal veedetud aeg pelgalt tööaeg. Mehed peavad leppima kehvamate elamistingimustega kogu perekonna parema majandusliku elujärje nimel. Eelöeldut kinnitab rekkajuhi naise Raili arvamus, et "ega neil seal kerge küll pole". Osa intervjuueeritud naistest pidas oma partneri olukorda enese olukorrast raskemaks, kuna mehel pole võimalik pereelus täisväärtuslikult osaleda. Järgnevalt aga sellest, mida toob pereelule kaasa mehe kodusoleku aeg.

Kalevipojad kodus

Kui mehed välismaalt koju tulevad, eeldavad naised, et mehed abistavad neid kodustes

töödes. Mõningal juhul näevad naised probleemina seda, et mehele on kodusolek pigem puhkus, koju tullakse välja magama ja energiat koguma. Leelo ootab, et ka mees kodus olles majapidamise eest hoolitseks, rõhutades, et ta ise on kodustest toimetustest niivõrd väsinud:

[...] ta tuli koju, loomulikult oli ka väsinud, paar päeva ikka puhkas [...] mida aeg edasi, ütleme 6. päev või 7. päev, [seda närvilisemaks] ma läksin, sest ta ei teinud kodus mitte midagi. (Leelo)

Osad kodutööd, millega naine ise hakkama ei saa, jäävad ootama aega, mil mees välismaalt koju tuleb:

Ja siis mees peab alati parandama igasuguseid asju, mis on katki läinud, see on ka selline [asi], millega mina hakkama ei saa. (Margit)

Naiste tõlgenduse kohaselt on periood, mil mees viibib kodus, eriline aeg kogu perele: seda tuleb maksimaalselt ära kasutada ja see võimalikult meeldivaks muuta. Nii saab see aeg, mille mees veedab kodus pere juures, naiste hinnangul kvaliteetaja tähenduse. Sel ajal korraldatakse näiteks väljasõite ja muid ühiseid ettevõtmisi, või nagu ütleb Eve: “me ei istu lihtsalt kodus, ei löö aega surnuks”. Näiteks Margit teeb alati mehe kojutuleku ajaks majapidamise korda ja midagi head süüa:

Ma mõtlen just seda, et mida me kindlasti [varasemast] rohkem teeme, me oleme rohkem koos. Kui varasem elu võib-olla nägi välja selline, et mina läksin poodi ja mees oli kodus lastega või vastupidi, siis nüüd on nii, et me katsume isegi koos poodi minna. Kindlasti me käime väljas, me katsume teineteisele aega leida. [...] Ja siis muidugi, mis [me] alati teeme, [me sööme] koos hommikust. Me joome koos hommikuti teed ja see on see....(Margit)

Eve järgnev mõttekatke kirjeldab seda, kuidas naised ootavad, et mehed kompenseeriks lastele neist eemal oldud aja, pühendades neile kvaliteetaega:

Ja laps on solvunud selle peale, et ükskõik, kui ta tuli koju – ta oleks võinud kvaliteetsemalt aega veeta lapsega. Ega see ei käi päris nii, et tulen koju ja viskan paar viinapitsi hinge alla ja...[...] Üksvahe olid täitsa lahkumineku mõtted – et mis mõte on sellise mehega koos elada, kes ei väärtusta peret. (Eve)

Kui Eve hinnang oma partnerile isarollis on pigem negatiivne, siis Raili kogemus näitab, kuidas mehe äraolekut on võimalik positiivsena tajuda:

Kui isa kodus on, ta tegeleb nendega väga palju. Näiteks tüdruk, ta käis siin nooremates klassides, ei saanud kuidagi hakkama hundirataga! Siis isa õpetas talle kätelseisu. Kuidas ta püüdis ja õpetas! Nad õhtud läbi harjutasid seda! Kuidas nad harjutasid näiteks kätekõverdusi! Isa õpetas teda! Siis nad treenisid ja tegid. No kõik niimoodi lastega mängides ja olles. (Raili)

Mehe töökohast sõltuv korrapärane kodust eemalviibimine on toonud perekondadele kaasa ka olukordi, kus mees pole saanud osaleda pere ja laste jaoks olulistel sündmustel, näiteks sünnipäevadel ja laste koolilõpetamistel. Mehe koduskäimised püütakse ajastada nii, et ta viibiks pere jaoks oluliste tähtpäevade ajal kodus või tähistatakse neid pärast tagantjärele või siis hoopis n.-ö. ette:

Aga nüüd oli niimoodi, et kui nad lõpetasid gümnaasiumi, siis tal oli juba ette pandud ära, et vot, ma pean selleks ajaks kodus olema. Ta rääkis juba pool aastat tööle ette ja ta sai selle! (Raili)

Üks traditsioon, mis meil veel on, on pulmastapäev [...] on juhuseid, kus mees ei satu sel ajal kodus olema – me teeme selle kaks päeva hiljem

või mõne päeva varem...vot see on ka absoluutselt alati niimoodi. (Raili)

Pendeltöötamisega kaasnevaid emotsionaalseid katsumusi aitas taluda teadmine, et selline elukorraldus on ajutine. Paljude perekondade jaoks oli välismaal töötamise lõpetamise planeeritav tähtaeg seotud näiteks laste suureks kasvamisega või unistuse teostumisega (oma maja valmimine).

Meie oleme näiteks abikaasaga mõelnud, et see on mingiks ajaks, mitte igaveseks. Kui me oleme selle ikkagi nii selgeks mõelnud, siis võib-olla seda on natuke kergem taluda ka. (Margit)

Kokkuvõte ja arutlus

Artiklis käsitleti pendeltöötamist töö- ja pereelu ühitamise kontekstis, sõna anti pendeltöötajatest meeste kodumaale majapidamise ja laste eest hoolitsemise jäänud naistele.

Nende naiste seisukohalt on töö- ja pereelu ühitamine seotud pendeldava partneri kodus- ja eemaloleku perioodidega: koduse majapidamise eest hoolitsevast partnerist saab pendeldava kaasa äraolekul just kui üksikvanem, kes peab ära tegema nii *meeste-* kui ka *naistetööd*. Töötavate naiste jaoks saab peamiseks proovikiviks palgatöö ja koduste kohustuste ühitamine, mis seab nad silmitsi aja- ja energiapuudusega. Intervjuudest esile kerkinud moodusteks, mida kasutades naised suurenenud töökoormusega hakkama said, olid näiteks sugulastelt ja vanematelt lastelt abi otsimine, osaline palgatöö või palgatööst loobumine. Tasustamata koduste tööde osakaalu suurenemine partneri kodust eemaloleku perioodil kinnitab varasemate uuringute tulemusi rände mõjust perekondlikule korraldusele (nt. Lück, Limmer ja Bonß 2006).

Mehe kodusoleku perioodi tajutakse kvaliteetajana, mil tuleb pühenduda nii lastele kui ka omavahelisele suhtele. Selle aja sees püütakse *tasa teha* nii mehe eemaloleku tõttu tähistamata

jäänud perekondlikud sündmused kui ka tegevmata tööd. Ka pereisade lastest eemalolekut aitas naiste jaoks mõtestada lastega veedetava aja dekonstrueerimine kvaliteet- ja kvantiteetajaks.

Usk sellise elukorralduse ajutisusesse aitas naistel partnerite välismaal käimisega kaasnevaid pere- ja tööelu ühitamisel tajutud negatiivseid aspekte paremini taluda. Nii ei ole pendeltöötamisest tulenev elukorraldus võrreldav lahuskooseluga, mille kasuks on abikaasad otsustanud iseäranis individuaalse vabaduse ja personaalse eneseteostuse eesmärgil, ühildades karjääri nõudmised ja pereelu (Gerstel ja Gross 1984). Töö- ja pereelu ühitamise kontekstis tajusid pendeltöötajate pered lahusolekut pigem negatiivse tagajärje kui põhjusena..

Artiklis käsitleti vaid ühte pendeltöötamise võimalikku varianti – mees välismaal tööl ja naine kodus Eestis ning uuring hõlmas madalama haridustasemega, välismaal lihttööd tegevate pendeltöötajate gruppi. See aitas selgitada, miks on langetatud valik pendeltöötamise kasuks ja miks lähtutakse pereelu korraldamisel seisukohast, et mees on leivateenija – perekondlik korraldus, mis vastas pigem *traditsionaliseerivale* pendeltöötaja perekonna tüübile (van der Klis ja Karsten 2009). Võrdlust ja uurimist väärisksid näiteks need pendeltöötajad, kelle motiivid välismaal töötada on seotud pigem karjääri ja eneseteostuse, mitte pelgalt majanduslike kaalutlustega (kõrgharidusega arstide pered, välismaal lähetuses olevad riigiametnikud või sõjaväelased). Võib arvata, et eelkirjeldatud pendeltöötajate puhul võivad esile kerkida teistmoodi pere- ja tööelu ühitamise viisid, mis on sarnasemad egalitaarsele pendeltöötajate perekonna tüübile iseloomulikele joontele (*ibid.*).

Uurimist väärisk ka olukord, kus naine käib välismaal tööl ning hoopis mees on jäänud kodumaale majapidamise eest hoolitsemise ja lapsi kasvatama. Varasematest uuringutest on selgunud, et eelkirjeldatud olukord pole sugugi harv nähtus. Samuti pole Eestis haruldased

juhud, kus laps jääb päris üksi või mõne tuttava hoolde, sest mõlemad vanemad pendeldavad üle piiri tööle (Pärna, Lai ja Tulva 2008). Samas võib arvata, et seni, kuni mehe ja isa “headus” on tugevalt seotud nägemusega temast kui leivateenijast ning palgalõhe on jätkuvalt naiste kahjuks, lähtub perekondlik ränne eelkõige meeste karjäärist.

Märkused

- 1 Kanal 2 menusari “Kalevipojad” on teinud Soomes töötavast Eesti mehest tragikoomilise karikatuuri ning muutnud “kalevipojad” populaarseks käibeterminiks. Ka käesolevas artiklis kasutatakse välismaal töötavatest eesti meestest rääkides sõna “kalevipoeg” üldsõnana

Kirjandus

Aaviksoo, Ain (2010). Kokkuvõte. Kriis kui pöördepunkt – valikute mõju inimarengule. *Rmt-s* Lauristin, Marju (toim.), *Eesti inimarengu aruanne 2009*. Eesti Koostöö Koda, Tallinn.

Gerstel, Naomi; Gross, Harriet (1984). *Commuter Marriage*. Guilford, New York.

Gross, Harriet Engel (1980). Dual-Career Couples Who Live Apart: Two Types. *Journal of Marriage and Family*, (42), 567–576.

Gibbs, Graham (2007). Analysing Qualitative Data. In Flick, Uwe (ed.), *The SAGE Qualitative Research Kit*. Sage, London.

Hochschild, Arlie Russell (1997). *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. Metropolitan Books, New York.

Heliste, Pii; Loikkanen, Karoliina. Tallinn/Harju County & Helsinki/Uusimaa Region Labor Market (2006). Avaldamata uurimus, Helsinki School of Economics/CEMAT.

Järv, Kaili (2007). *Eesti tööelise elanikkonna väljarände eelistused*. Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, Tallinn.

Kvale, Steinar (1996). *Interviews: An Introduction to*

Qualitative Research Interviewing. Sage Publications, Thousand Oaks, California.

Lück, Detlev; Limmer, Ruth; Bonß, Wolfgang (2006). Theoretical Approach to Job Mobility. In Widmer, E.; Schneider, N. F. (eds.), *State-of-the-Art of Mobility Research: A Literature Analysis for Eight Countries*. Job Mobility Working Paper No. 2006-01. www.jobmob-and-famlives.eu (2.4.2010).

Mincer, Jacob (1978). Family Migration Decisions. *Journal of Political Economy*, (86), 749–773.

Murdock, George Peter (1949). *Social Structure*. The Macmillan Company, New York.

Nerb, Gernot; Hitzelsberger, Franz jt. (2009). *Scientific Report on the Mobility of Cross-Border Workers within the EU-27/EEA/EFTA*. MKW Wirtschaftsforschung GmbH, Munich.

Pajumets, Marion (2007). Soo konstrueerimine ajakasutuse kaudu: isade ja emade argipraktikad ja-konfliktid. *Rmt-s* Vaher, B.; Seeder, K. (toim.), *Töö ja pere: paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhoive*. AS Ajakirjade Kirjastus, Tallinn, 79–118.

Pärna, Helen; Lai, Karmen; Tulva, Taimi (2008). Vanemate töötamine välismaal – kuidas see mõjutab lapse elu. *Sotsiaaltöö*, (6), 36–44.

Reuschke, Darja (2006). *Workplace Mobility, Living Arrangements and Housing Demand in Contemporary Germany*. http://www.unitrier.de/fileadmin/fb6/prof/KUR/W03_Reuschke.pdf (13.11.2012).

Strauss, Anselm; Corbin, M. Juliet (1991). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Techniques and Procedures*. Sage Publications Inc., United States.

Widmer, Eeric; Schneider, F. Norbert (2006). State-of-the-Art of Mobility Research: A Literature Analysis for Eight Countries. *Job Mobility Working Paper*, No. 2006-01, <http://www.jobmob-and-famlives.eu> (14.11.2012).

van der Klis, M.; Karsten, L. (2009). The Commuter Family as a Geographical Adaptive Strategy for the Work-Family Balance. *Community, Work & Family*, 12, (3), 339–354.

van der Klis, M.; Mulder, H. C. (2008). Beyond the Trailing Spouse: The Commuter Partnership as an Alternative to Family Migration. *Journal of Housing and the Built Environment*, (23), 1–19.